

CIRCULAȚIA MONETARĂ ÎN AȘEZĂRILE ANTICE DE PE TERITORIUL COMUNEI ORLEA

Antichitățile de pe malul estic al lacului Potelu au fost remarcate abia în deceniul al IV-lea al secolului nostru¹. La *Chestionarul popular de arheologie*, trimis de Al. Odobescu în 1871, învățătorii din comuna Orlea au răspuns negativ², ceea ce arată că în acel timp nu ieșise încă la iveală nici un obiect din antichitate. Meritul de a fi făcut cunoscută așezarea rurală de pe teritoriul comunei Orlea îi revine colecționarului Gh. Georgescu din Corabia. Achiziționând trei aplici de bronz din epoca elenistică, câteva obiecte romane și o inscripție, el le-a prezentat pentru publicare profesorului D. Tudor din București³, care a urmărit începând de la acea dată vestigiile ce se descopereau pe teritoriul și în împrejurimile comunei⁴.

Constantin Cumpănașu, numit învățător în anul 1931, dându-și seama de importanța lor, a adunat de la săteni toate obiectele descoperite cu ocazia lucrărilor edilitare și agricole din vatra și de pe hotarul comunei. Astfel piesele arheologice nu s-au risipit, ci au fost adunate de C. Cumpănașu, prin strădania căruia s-a înființat apoi, în 1935, un muzeu al școlii⁵. Munca începută de C. Cumpănașu a fost continuată cu același zel de Constantin Iliescu⁶, așa încît în 1952, cînd a devenit muzeu comunal, muzeul școlii dispunea de 1742 de piese, iar în prezent numărul acestora — numai la secția de istorie — se ridică la 7650⁷.

Așezarea rurală de pe teritoriul localității Orlea se situează, ca mărime și bogăție a materialului arheologic, pe locul al doilea (după Celei) între așezările de acest tip din sudul Daciei⁸. „Cea mai importantă descoperire

¹ D. Tudor, în *BCMI*, XXVI, Fasc. 78, 1933, p. 77; *ArhOlt*, XV, 1936, p. 111—114, 375—79; idem, în *Dacia*, VII—VIII, 1937—1940, p. 356, nr. 8; D. Berciu, *Colecția de antichități „Gh. Georgescu” Corabia, Cercetări și săpături arheologice*, Caracal, 1937, p. 53—57.

² A. I. Odobescu, *Antichitățile județului Romanași*, în *Opere complete*, III, București, 1908, p. 215, p. 232, nota 2.; cf. D. Tudor, *OltR*, p. 17.

³ Vezi nota 1.

⁴ D. Tudor, *OltR*, p. 22, 91, 98, 106, 114, 115, 162, 172, 174, 202.

⁵ D. Tudor, *OltR*, p. 22.

⁶ B. Mitrea, în *SCIV*, XIV, 2, 1963, p. 474, nr. 57.

⁷ Pe lângă secția de istorie muzeul are și o secție de științe naturale. La 1 ianuarie 1971, au fost înregistrate 8.260 de exponate. Materialul achiziționat în anul 1970 este în curs de prelucrare.

⁸ D. Tudor, *Sucidava, Une cité daco-romaine et byzantine en Dacie*, în *Coll.Latomus*, LXXX, 1965, p. 61.

de la Orlea este un al treilea pod roman pe Dunăre, semnalat încă de Marsigli la Vadin (Valeriana) — Bulgaria⁹ (sat așezat față în față cu Orlea).

Dat fiind că cercetările arheologice se reduc la câteva sondaje¹⁰, așezarea romană este cunoscută în primul rînd prin materialele relativ numeroase ieșite la iveală în descoperiri întîmplătoare¹¹.

Monedelor nu li s-a dat aceeași atenție ca materialelor arheologice; ele sînt menționate numai global de D. Tudor¹². Într-una din lucrările recente el precizează: „Monedele provin din epoca republicană pînă în epoca bizantină, dar cele constantiniene le depășesc pe toate celelalte”¹³. Semnalări ceva mai detaliate găsim la B. Mitrea, care arată că dintre cele 35 de monede romane, datînd din epoca republicii și a imperiului, achiziționate de Gh. Georgescu, unele proveneau de pe teritoriul comunei Orlea¹⁴. Același autor a semnalat și monede bizantine: „Sînt toate de bronz și au fost emise sub următorii împărați: Iustinian I (2); Iustin II (6); Mauriciu Tiberiu (4); sec.VI (neprecizată) (1); Roman III (1) și Alexios I (?) Comnenul (1)”¹⁵; apoi „o monedă de bronz emisă de orașul Pautalia, sub Marc Aureliu, o altă monedă de bronz emisă de orașul Nicopolis ad Istrum sub Elagabal, de tip Pick, 1955, 2 monede de bronz bătute de orașul Niceea sub Severus Alexander; una de bronz de la Constantius II, de tip Cohen², 44 sq. și una de bronz de la Valens”¹⁶; în sfîrșit cele descoperite în anul 1964; „trei monede bizantine; un follis de la Iustinian I, de tip BMC 39, anul 538—539, greutatea 22,29 gr...; un semifollis de la Iustin II, de tip BMC 105, ... un follis de la Roman III”¹⁷. După cum rezultă din registrul nr. 476 al Cabinetului numismatic, învățătorul C. Cumpănașu a donat Muzeului Național de Antichități 15 monede strînse de pe teritoriul comunei; șase romane republicane, una de la Elagabal, emisă la Marcianopolis (Pick, nr. 920), două de la Gordian, bătute la Viminacium, AN I (Pick, nr. 79), alta din AN IV (Pick, nr. 86—89; slab conservată), iar restul din epoca constantiniană și bizantină.

În 1958 am avut ocazia să vedem monedele din Muzeul comunal Orlea. Custodele de atunci, Const. Iliescu, ne-a permis să studiem și să publicăm acest material interesant, care îngăduie să stabilim într-o oarecare măsură dezvoltarea vieții economice pe acest teritoriu începînd din Latène II pînă în epoca bizantină.

Într-o comunicare ținută în 1965 la Congresul Internațional de Studii Clasice¹⁸, am prezentat emisiunile orașelor grecești (53 de bucăți), ară-

⁹ D. Tudor, *Un pont romain ignoré dans la région du Bas-Danube*, în *Latomus*, XX, 1961, p. 501—509.

¹⁰ Idem, *OltR*³, p. 236.

¹¹ Idem, *OltR*, p. 98, cf. notele 1, 5.

¹² Idem, *Orașe, Țirguri și sate în Dacia romană*, București, 1968, p. 334; idem, *OltR*³, p. 236.

¹³ D. Tudor, *Sucidava* ..., p. 61.

¹⁴ B. Mitrea, în *Dacia*, IX—X, 1945, p. 383—384, nota 1.

¹⁵ B. Mitrea, în *SCIV*, XIV, 2, 1963, p. 474, nr. 57.

¹⁶ Idem, în *SCIV*, XVII, 2, 1966, p. 423, nr. 37.

¹⁷ Idem, *op.cit.*, p. 425, nr. 57.

¹⁸ Menționată de I. Fischer, în *StCl*, VIII, 1966, p. 284.

tînd totodată că, în componența colecției, piesele de la Traian pînă la Aurelian se cifrează la circa 200¹⁹. În prezent numărul acestor monede se ridică la 349 (vezi tabelul 2). Cu ocazia reorganizării muzeului și a mutării lui în clădirea actuală, monedele descoperite pe teritoriul comunei s-au amestecat cu cele provenite de la Sucidava (55 bucăți)²⁰ și cu cele de la Romula

TABELUL 1

*Monedele găsite la Orlea păstrate în colecția Muzeului comunal Orlea
Epocă dacică*

	D	AR	S	Dp	As	AE +6 g	Orașe grecești	Total
Drahmă suberată tip Alex. Macedon		1						1
Tetradrahme tasiene		2						2
Drahmă din Apollonia		1						1
Drahme din Dyrhachium		2						2
Mon. din Mesembria						1		1
Romane republicane	22							22
Octavianus Augustus					2			2
Tiberius					1			1
Claudius					2			2
Nero	1				2			3
Galba	1		1					2
Vespasianus	1				2			3
Titus	1				1			2
Domitianus	1		2	4	1		1	9
Nerva	2			1	1			4
Sec. I.e.n. nedeterminate								1
Total :	29	6	3	5	13	1	1	58

¹⁹ I. Winkler, în *Studien zur Geschichte und Philosophie des Altertums*, Budapest, 1968, p. 362–371.

²⁰ De la Celei provin următoarele monede: un bronz de la Traian, inv. nr. 1035; două monede de bronz de la Gordian III, inv. nr. 925, 1036; o monedă de bronz de la Licinius, inv. nr. 922; opt monede de bronz de la Crispus, inv. nr. 1011–1018; 17 monede de bronz de la Constantin cel Mare, inv. nr. 923, 1019–1034; opt monede de bronz de la Constantinus Iunior, inv. nr. 1003–1010; 16 monede de bronz de la Constans II, inv. nr. 987–1002; o monedă de bronz de la Constantius, inv. nr. 924 și una de la Honorius, inv. nr. 1741.

Monedele găsite la Orlea păstrate în colecția Muzeului comunal Orlea. Epoca sclavagistă romană

	D	AR	An	S	Dp	As	Sem	Qd	AE +6g	AE +2g	AE +1g	PMS COL MIV	PRO- VINCIA DACIA	Orase grecești	Total
Traianus	1			5	8	12		9							35
Hadrianus	4			4	4	9									21
Antoninus Pius	11			10	7	28								3	59
Marcus Aurelius și Lucius Verus	7			2		2								5	16
Commodus	6			2											8
Septimius Severus	46			3		1					1			8	59
Caracalla	3					1			1					5	10
Macrinus și Diadumenianus														3	3
Elagabal	16													9	25
Severus Alexander	29													38	67
Maximinus	1													1	2
Gordianus III	2		8									5		12	27
Filip Arabul			5									2	3		10
Traianus Decius			2												2
Gallienus			3												3
Aurelianus			2												2
Total :	126		20	26	19	53		9	1			7	3	84	349
Nedeterminate		13	1	1	2	8			1	2	1			27	57

Neputind identifica piesele de la Sucidava și Romula (vezi notele 20–21), n-am însumat la cifra totală monedele foarte tocite.

TABELUL 3

Monedele găsite la Orlea păstrate în colecția Muzeului comunal Orlea, datînd de la 275 e.n. pînă în sec. XI e.n.

	AE +0— — 50 g	AE +1 g	AE +2g	AE +3 g	AE +4 g	AE +5 g	AE +10 g	AE +20 g	Total
EPOCA POST-AURELIA- NĂ									
Probus			1						1
Diocletianus			1	1					2
Constantius Chlorus		1		1		1			2
Licinius			3	1					4
Total:		1	5	3		1			10
SEC. IV—V e.n.									
Constantinus I	1	24	36	13	1				75
Constantinus II		9	13	2					24
Constans I	1	20	4		1				26
Crispus			4						4
Constantius II		14	21	3	1				39
Constantius Gallus		1	4	1	1				7
Iulian Apostata		2	2			2			6
Iovianus			1						1
Valentinianus			1						1
Valens		3	3	1					7
Procopius			1						1
Gratianus		1	1						2
Honorius				1					1
Teodosius			1		1				2
Total:	2	78	90	21	5	2			196
EPOCA BIZANTINĂ									
Arcadius		1							1
Iustinianus						1		1	2
Iustinus II					2	1	1		4
Mauricius Tiberius						2	1		3
Iustinus II sau Mauricius Tiberius						2			2
Michael IV							1		1
Ioh. Tzimisces							1		1
Alexius I				1					1
Total:		1		1	2	6	4	1	15
Nedeterminate, probabil epoca constantiniană	5	37	48	13	2	4			109

Neputîndu-le separa, am înglobat și cele 41 de monede de bronz ilizibile de la Sucidava și Romula (vezi notele 20—21); avînd în vedere că acest număr trebuie divizat, teoretic, pe cinci perioade, nu este probabil să se schimbe raportul dintre monedele ce revin perioadelor stabilite de noi.

(49 bucăți)²¹; acestea sînt înregistrate în inventarul condus între 1952—1965, dar cu ocazia reinventarierii începute în 1965, nu s-a mai precizat locul de proveniență a fiecărei piese. Dat fiind că în inventarul vechi se găsesc în multe cazuri numai indicații cu caracter general: „monedă romană” sau „monede din epoca constantiniană”, nu putem identifica monedele respective, așa încît sîntem nevoiți să facem o scădere globală din materialul aflat în prezent în colecția muzeului, pe care, luînd drept criteriu data emiterii, îl putem împărți în cinci grupe.

Această împărțire, care are în vedere etapele ce se profilează în schimbările petrecute în istoria Daciei, este intrucitivă formală în ceea ce privește circulația monetară, deoarece piesele au circulat în general mult timp după data emiterii lor. Dar piesele păstrate nu constituie decît o parte infimă a celor care au circulat în antichitate în perioada respectivă, iar prin materialul arheologic avem atestată existența unor așezări ce corespund cronologic cu monedele²²; de aceea credem că nu este greșit, ca metodă de lucru, spre a stabili cuantumul relativ pentru fiecare epocă, să considerăm diferitele grupuri de monede ca pătrunse în nordul Daciei la o dată apropiată de emiteria lor.

Prin numărul lor mare, prin varietatea nominalelor și îndeosebi prin procentajul mare ce revine emisiunilor grecești și coloniale romane, monedele din colecția Muzeului comunal Orlea au o situație unică printre materialele descoperite în alte așezări similare din Dacia. Dat fiind că nu s-au întreprins cercetări pe bază de săpături arheologice decît în foarte mică măsură (s-au făcut sonde la „Puernița”, iar în hotarul cu Celeiul s-au găsit urme de *villa rustica*, tumuli funerari etc.²³, materialul numismatic are o pondere foarte mare în studiul vieții economice de pe teritoriul comunei Orlea.

În descoperirile de pe acest teritoriu sînt reprezentate șase (vezi tabelul 1) din cele 12 tipuri monetare cunoscute frecvent în nordul Dunării de jos din secolele III î.e.n. — I e.n.²⁴ Chiar dacă denarii romani emiși în epoca republicii și îndeosebi monedele de bronz din secolul I e.n. au putut pătrunde și în secolul II e.n., drahmele din Apollonia și Dyrrhachium, tetradrahma thasiană, imitația de drahmă și moneda de bronz din Mesembria (planșa I, 2) arată clar că circulația monetară începuse în secolul II î.e.n. Faptul că doi denari din epoca republicii provin de pe grîndul „Iancu Mușat”²⁵ — locul unde s-au descoperit citeva gropi funerare din secolele II—I î.e.n.²⁶ — alți doi de pe grîndul de peste baltă²⁷, iar o drahmă din Apollonia de la „Nisipul lui Traian”²⁸, ambele situate tot în regiunea cimitirului dacic, constituie de asemenea o dovadă că ele au pătruns în Dacia înainte de transformarea ei în provincie romană.

²¹ De la Romula provin următoarele monede: cite una de bronz de la Traian, inv. nr. 1133; Antoninus Pius, inv. nr. 434; Lucius Verus, inv. nr. 439; Septimius Severus, inv. nr. 435; Iulia Mamaea, inv. nr. 438; Constantin cel Mare, inv. nr. 440; două de la Severus Alexander, inv. nr. 436—437 și 41 monede romane, de bronz, foarte tocite, inv. nr. 1135—1166, 1492—1500.

²² D. Tudor, *Sucidava* ..., p. 61—64.

²³ D. Tudor, *Oltră*, p. 236; monedele inventariate ca fiind provenite din cercetări pe teren au fost găsite probabil în sondele la care se referă D. Tudor; ele aparțin următorilor împărați: Titus (inv. nr. 1767); Antoninus Pius (inv. nr. 1037, 1040, 1785); Marcus Aurelius (inv. nr. 1786); Septimius Severus (inv. nr. 1782); Severus Alexander (inv. nr. 1773); Filip Arabul și Marcia Otacilia Severa, emisiuni PROVINCIA DACIA (inv. nr. 1772, 1783); Alexios Comnenul și 11 piese indescifrabile, între care una cu legendă greacă (inv. nr. 1030—1039, 1768—1771, 1774, 1781).

²⁴ B. Mitrea, în *EDR*, X, 1944, p. 23—131.

²⁵ Inventar I, nr. 653—654.

²⁶ D. Popescu, în *SCIV*, XX, 3, 1969, p. 479 nr. 51; E. Comșa, *Contribuții la riturile funerare geto-dacice din secolul II-I î.e.n. Mormintele de la Orlea*. Comunicare prezentată la Conferința națională de arheologie a Academiei Republicii Socialiste România, Craiova, 17—20 dec. 1969.

²⁷ Inv. I. 459—460.

²⁸ Inv. I. 451.

Legăturile geto-dacilor cu teritoriile din sudul Dunării ne sînt atestate prin cele trei aplici de bronz²⁹ din epoca elenistică și prin amfora stampilată din sec. I î.e.n.³⁰

Perioada de maximă înflorire a așezării coincide cu epoca romană. Intensitatea circuitului economic era favorizată firește de poziția geografică: pe malul Dunării, la capătul podului zidit de romani³¹ era locul cel mai potrivit pentru un tirg. La fel ca Sucidava, nici această așezare n-a trecut spre faza de urbanizare. Pentru a da o imagine mai concretă despre ceea ce reprezintă sub raportul volumului descoperirilor monetare de la Orlea, amintim că la Apulum, unde s-au făcut numeroase săpături arheologice și există din 1887 un muzeu local, numărul monedelor provenite din descoperiri izolate este de 1154 (dintre acestea, 28 din epoca dacică, 1086 din epoca sclavagistă romană și 40 din secolul al IV-lea e.n.)³², iar în săpăturile arheologice începute în 1914 la Histria, s-au găsit, pînă în 1962, 453 de piese ce datează din epoca republicii romane pînă în timpul lui Anastasie³³; dintre acestea, 6 piese sînt de la Traian, 9 de la Hadrian, 4 de la Antoninus Pius, de la ceilalți împărați cite 1—3 piese; numai de la Severus Alexander există opt monede³⁴; monedele orașelor grecești din secolul II—III e.n. se cifrează la 27, la care se adaugă 53 de emisiuni ale orașului Histria³⁵. Perioada de la Dioclețian pînă la Constantius II este reprezentată prin 138 de piese³⁶.

Monedele din epoca provinciei Dacia provenite din descoperirile de la Orlea, fiind în număr de 349 (tabelul 2), sînt deci mai numeroase decît cele de la Histria și reprezintă o treime a celor de la Apulum, sediul legiunii a XIII-a Gemina. Coroborînd cifrele care reprezintă cantumul de monede ce revine fiecărei perioade, reflectînd cu oarecare aproximație fluxul vieții economice, se constată că dezvoltarea tirgului — debarcader de pe malul nordic al Dunării urmează o traiectorie sinuoasă cu puncte de maximă intensitate sub Antoninus Pius (59 de piese: 11 denari, 45 de nominale de bronz și 3 monede grecești), sub Septimius Severus (59 de piese: 46 de denari, 5 nominale de bronz și 8 monede grecești) și sub Severus Alexander (67 de monede: 29 de denari și 37 de nominale grecești). Sub Gordian III, totalul de monede cifrîndu-se la 27 (8 antoniniani, 2 denari, 5 piese emise la Viminacium și alte 12 în diferite orașe grecești), constatăm o creștere de la 2,3 piese de argint, cite revin în medie pe un an sub domnia lui Severus Alexander, la 3 piese pe an, avînd în vedere că domnia lui Gordian nu este decît de 6 ani, iar a lui Severus Alexander de 13 și că un antoninian era echivalent cu 2 denari³⁷. Dar această sporire numerică reflectă numai devalorizarea monedei și schimbarea prețurilor³⁸ și nu o ascensiune economică. Semnificativ în această privință este faptul că, dintre monedele emise la Nicea 26 datează din timpul lui Severus Alexander și numai 5 din timpul lui Gordian III, ceea ce înseamnă o descreștere de la o medie de 2,00 monede la 0,83.

Decăderea comerțului în această așezare are loc sub Filip Arabul, cînd nu mai găsim monede din orașele provinciilor sud-dunărene. Incursiunile repetate ale carpilor în Moesia³⁹ și Dacia⁴⁰ au afectat mult, după cum se știe, teritoriul Olteniei, unde au fost îngropate 16 tezaure monetare în acest timp⁴¹. În ultimele două decenii ale dominației romane în Dacia, circulația monetară în așezarea rurală de la Orlea este aproape inexistentă: avem în total 2 monede de la Traianus Decius, trei de la Gallienus și două de la Aurelian.

În urma săpăturilor arheologice proiectate se va putea preciza probabil dacă așezarea a fost distrusă dintr-o dată în urma unei invazii a carpilor⁴² sau dacă negoțul ei a decăzut în perioada crizei politice și economice de după Filip Arabul.

²⁹ D. Tudor, *Sucidava* ..., pl. 17.

³⁰ Idem, *OlR*³, p. 25, 541, nr. 478.

³¹ Idem, *Sucidava* ..., p. 63.

³² I. Winkler, în *ActaMN*, II, 1965, p. 246—254.

³³ H. Nubar, în *Dacia*, N.S., VII, 1963, p. 241.

³⁴ Idem, *op.cit.*, p. 242—243.

³⁵ Idem, *op.cit.*, p. 244.

³⁶ Idem, *op.cit.*, p. 245.

³⁷ I. Winkler, în *OmD*, p. 567—573 (sînt indicate cele mai importante studii privind problema valorii antoninianului).

³⁸ I. Winkler, în *ActaMN*, II, 1965, p. 242, nota 105.

³⁹ B. Mitrea, în *Nouvelles études d'histoire*, Bucurest, 1955, p. 156—158.

⁴⁰ Idem, *op.cit.*, p. 150—156; cf. și D. Protase, în *SCN*, II, 1958, p. 490—491.

⁴¹ Gh. Popilian, *Noi dovezi privind invazia carpilor în Oltenia*, Craiova, 1967, p. 3.

⁴² Cf. notele 40—41.

În ceea ce privește numărul emisiunilor grecești provenite din descoperiri întâmplătoare, colecția muzeului comunal Orlea se situează pe primul loc în provincia Dacia⁴³. Un procent foarte mic al acestor emisiuni revine secolului al II-lea, în total 8 piese (vezi tabelul 2). În timpul domniei lui Septimius Severus și a fiilor săi, cifra lor este mai mare, atingând punctul culminant sub Severus Alexander (tabelul 2, pl. III/29—31, 34, 35, IV/38—45); din această perioadă datează o treime din totalul emisiunilor grecești găsite la Orlea. Se constată o proporție relativ mare a emisiunilor din Nicaea, concordantă cu situația generală din Dacia, unde ele reprezintă circa 40% din totalul pieselor de acest gen (105 din 271)⁴⁴. Emisiunile grecești ca și cele imperiale au pătruns în Dacia scurt timp după data emiterii, cum indică scăderea bruscă a numărului lor după Severus Alexander. Ipoteza pătrunderii lor ulterioare — dat fiind că monedele de bronz emise în diferite orașe ale imperiului au rămas mult timp în circulație — este contrazisă de preponderanța unei anumite categorii și anume a celor cu numele lui Severus Alexander. Dacă ele ar fi pătruns târziu, nu s-ar explica de ce nu avem un *cantun* cel puțin similar și din timpul altor împărați⁴⁵.

Prezența unor monede din Moesia Superior, Moesia Inferior și Tracia este cu totul firească având în vedere apropierea teritorială. Dar cu toate că în acest teritoriu monetările — cu excepția celei de la Viminacium — funcționează intens în sec. II e.n., perioadă cînd viața economică este în plin avînt în Dacia, numai 4 din 35 de piese sînt emise de Antoninus Pius și Marcus Aurelius (vezi p. 169 și tabelul 2); restul datează de la Septimius Severus pînă la Gordian III (inclusiv), ceea ce arată că nu vecinătatea teritorială a fost factorul hotărîtor în aflulul monedelor grecești, ci lipsa nominalelor de bronz, lipsă care se constată începînd cu domnia lui Septimius Severus (în acest timp se reduce numărul emisiunilor de bronz ale monetăriei de la Roma față de cele din timpul lui Antoninus Pius; ele reprezintă totuși circa jumătate din totalul tipurilor, vezi RIC). Astfel emisiunile orașelor iau locul emisiunilor imperiale și sînt acceptate ca numerar curent. Numărul nominalelor de bronz emise la Roma începe să scadă în circulația monetară din tirgul de la Orlea sub domnia lui Marcus Aurelius: patru piese față de 7 de argint, în timp ce sub Antoninus Pius raportul era: 45 monede de bronz față de 11 de argint. Prezența lor nu mai este atestată sub Elagabal (vezi tabelul 2), cînd asistăm la un aflus de monede grecești (vezi tabelul 2, pl. I/10—11). Reducerea cantitativă a monedelor de bronz la sfîrșitul sec. II și la începutul sec. III a fost probabil un fenomen general, deoarece se constată și la Apulum, Aquincum, Carnuntum⁴⁶ și Histria⁴⁷.

Ascensiunea economică a tirgului de la Orlea sub Severus Alexander se datorește venirii unui grup de comercianți din Bithynia. Cele 46 piese niceene nu și-ar găsi altfel explicația, deoarece nu există nici un indiciu că aici ar fi staționat vreo unitate militară venită din Asia Mică sub Severus Alexander. Pentru perioada domniei lui, nu avem pînă acum informații epigrafice despre deplasarea unor trupe sau persoane civile în Dacia, deși sînt atestate în inscripții nedatate orientale în diferite ramuri ale vieții economice⁴⁸. Dar, de fapt, nu se

⁴³ Pentru asemenea monede publicate pînă în 1965, vezi I. Winkler, în *Studien zur Geschichte und Philosophie des Altertums*, Budapesta, 1968, p. 362—371; între 1966—1970, B. Mitrea a semnalat în cronică sa din *SCIV* noi descoperiri: București, în *SCIV*, XIX, 1, 1968, p. 176, nr. 15; XXI, 2, 1970, p. 341, nr. 49; Celei, în *SCIV*, XIX, 1, 1968, p. 176, nr. 47; XVII, 2, 1966, p. 421, nr. 22; Reșca, în *SCIV*, XIX, 1, 1968, p. 179, nr. 71; XX, 1, 1969, p. 196, nr. 55; Sarmizegetusa, în *SCIV*, XX, 1, 1969, p. 169, nr. 57; Oltenia, în *SCIV*, XVIII, 1, 1967, p. 199, nr. 57; au fost publicate tot de B. Mitrea și monede grecești descoperite în localități în care n-au fost semnalate pînă în 1965 piese de acest fel: Coșereni, *SCIV*, XIX, 1, 1968, p. 177, nr. 55; Mătăsaru, în *SCIV*, XXI, 2, 1970, p. 343, nr. 67; Piscul Vechi, în *SCIV*, XX, 1, 1969, p. 169, nr. 50; Tazlău, în *SCIV*, XIX, 1, 1968, p. 180, nr. 79; Valea Seacă, în *SCIV*, XXI, 2, 1970, p. 345; nr. 84; Vaslui, în *SCIV*, XXI, 2, 1970, p. 345, nr. 85 și Vețel, în *SCIV*, XXI, 2, 1970, p. 345, nr. 86.

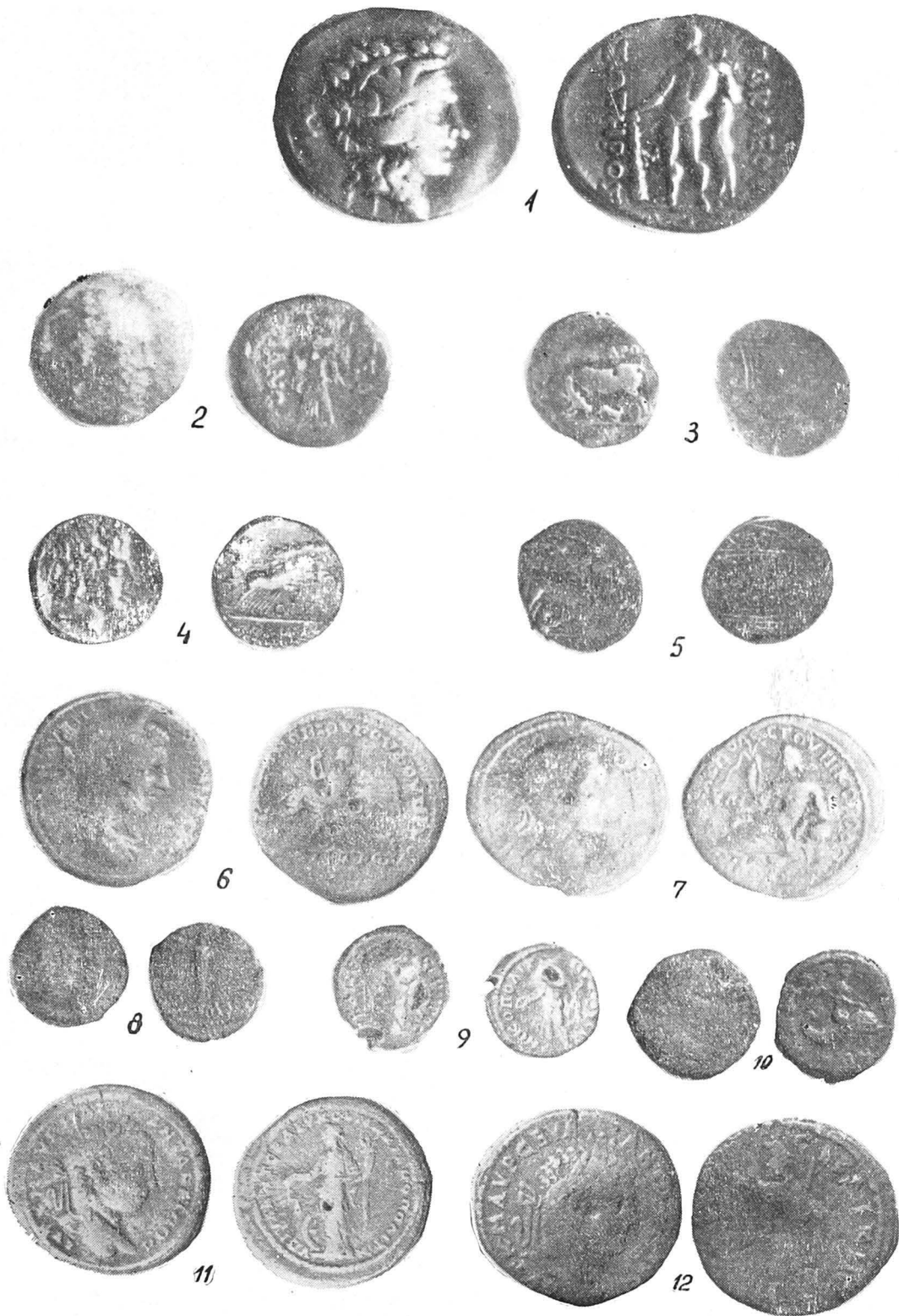
⁴⁴ I. Winkler, *op.cit.*, p. 368.

⁴⁵ Idem, *op.cit.*, p. 366—368.

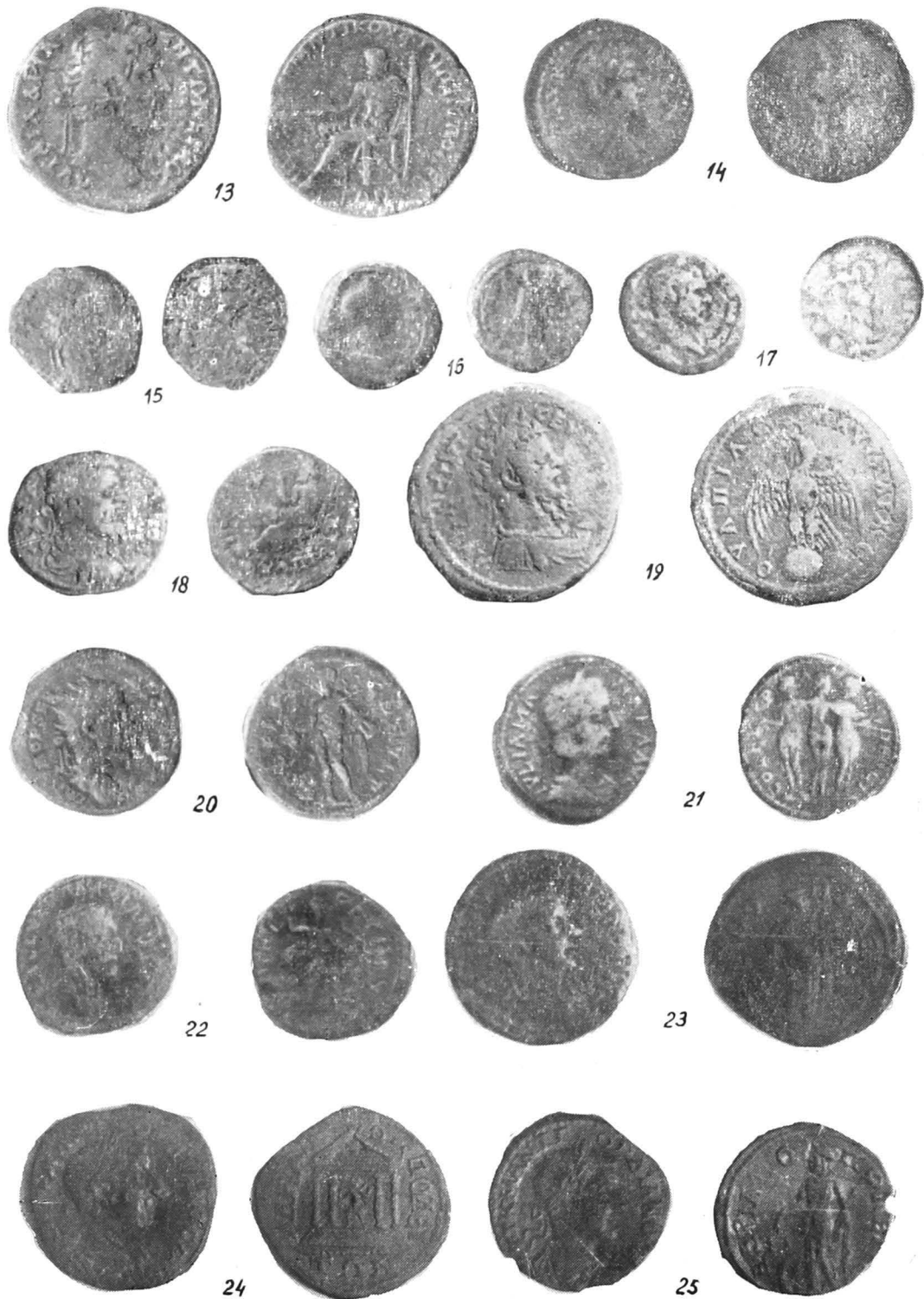
⁴⁶ I. Winkler, *ActaMN*, II, 1965, p. 238—239.

⁴⁷ H. Nubar, în *Dacia*, N.S., VII, 1963, p. 242—243.

⁴⁸ C. Daicovicu, *TransAnt*, p. 147—153; idem, în *SiCI*, VII, 1965, p. 238—245; idem, în *ActaMN*, III, 1966, p. 154—176; D. Tudor, *OHR*, 1968, p. 152, (dă numai trei nume pentru sudul Daciei); I. I. Russu, în *AISC*, IV, 1941—1943, p. 282—299; idem, în *SiCom*, 12, 1965, p. 47—80; idem, în *ActaMN*, VI, 1969, p. 167—186.



Pl. I. — Monede descoperite la Orlea : 1. Tetradrahmă thasiană ; 3,5. Drahme din Apollo-
nia și Dyrrhachium ; 4. Denar suberat din epoca republicii ; *Monede grecești de bronz emise*
la : 2. Mesembria ; 6—10. Nicopolis ad Istrum ; 11. Marcianopolis ; 12. Serdica.



Pl. II. — Monede grecești de bronz emise la: 13–16. Philippopolis; 17, 23–25. Hadriano-
polis; 18–19. Pautalia; 20–22. Deultum.



26



27



28



29



30



31



32



33



34



35



36



37



Pl. III. — Monede grecești de bronz emise la: 26—28. Deultum; 29—31. Nicomedia; 32. Thyatira; 33. Ephesus; 34—35, 37. Nicaea; 36. Traianopolis.



38



39



40



41



42



43



44



45



46



47



48



49



50

Pl. IV. — 38—50. Monede grecești emise la Nicaea.

poate afirma categoric că aceste emisiuni ar fi pătruns în primul rînd prin intermediul armatei nici în orașe ca Apulum, Porolissum, Drobeta și Romula, unde existau unități militare, nici în castrul de la Enoșești⁴⁹.

În tezaurele de monede de pe teritoriul Bulgariei e firesc ca emisiunile orașelor din Tracia și Moesia să ocupe locul principal; emisiunile din Niceea nu apar decît incidental, căci din 55 de tezaure⁵⁰ ele se găsesc numai în două, fiind și aici în proporție foarte redusă: din totalul de 345 de piese, numai 2 sînt din Niceea⁵¹, iar într-un tezaur vîndut de un comerciant ca fiind găsit în Bulgaria, printre 156 monede, 10 sînt din Niceea⁵². La Histria există numai două monede din timpul lui Caracalla emise la Niceea⁵³. În număr tot așa de mic se găsesc în tezaurele din Bulgaria și monedele din Nicomedia: două sînt semnalate în tezaurul unde apar și monedele niceene⁵⁴ și trei într-un tezaur cuprinzînd 476 de monede emise în Macedonia și Tracia⁵⁵. Apariția sporadică în sudul Dunării a emisiunilor orașelor din Bithynia constituie o dovadă că ele trebuie să fi fost aduse în Dacia de comercianți veniți direct din orient. Afluxul monedelor din Asia Mică încetează în timpul domniei lui Filip Arabul.

Dar volumul activității comercianților din Moesia Inferior, Tracia și Asia Mică nu poate fi apreciat exclusiv pe baza numărului mic de monede grecești databile în sec. II e.n., căci după colonizarea făcută de Traian „ex toto orbe Romano” (Eutr. 2, 6, 8), inscripțiile databile în sec. II e.n. atestă prezența în Dacia a celor mai variate elemente etnice⁵⁶. În această perioadă comercianții care vin din Italia sau din provinciile apusene ale imperiului⁵⁷ aduc moneda de argint sau cea de bronz emisă în officinele Romei; tot așa și cei care vin din provinciile răsăritene, căci aceste emisiuni erau acceptate peste tot. În sec. III e.n. însă, cînd moneda de bronz se îpuținează, iar valoarea nominalelor crește, ei încep să aducă pentru schimb și emisiuni ale orașelor grecești. Dintre acestea, la Orlea sînt reprezentate următoarele:

MOESIA SUPERIOR:	Viminacium	7	piese
MOESIA INFERIOR:	Nicopolis ad Istrum	6	„
	Marcianopolis	4	„
	Tomis	1	„
TRACIA:	Serdica	2	„
	Philippopolis	6	„
	Pautalia	4	„
	Deultum	6	„
	Hadrianopolis	5	„
	Traianopolis	1	„
BITHYNIA:	Nicomedia	6	„
	Nicaea	46	„
LYDIA:	Thyatira	1	„
EGIPT:	Alexandria	1	„
IONIA:	Ephesus	1	„
Total:		107	piese
Nedeterminate		23	piese

⁴⁹ V. Christescu, *Istoria militară a Daciei romane*, București, 1937, p. 166—207; D. Tudor, *OIR*³, p. 250—355.

⁵⁰ I. Winkler, în *Studien zur Geschichte und Philosophie* ..., p. 367, nota 54; vezi și T. Gerasimov, în *BIAB*, XXVI, 1963, p. 266—270 (Brjag, Dolna Rosica, Dabrava, Medovina, Pravište, Rodina, Sevlievo, Caravec); XXVIII, 1965, p. 251, (Gorna Rossitza, Devnia); XXIX, 1966, p. 214 (Akandžievo); XXX, 1967, p. 191—192 (Ovčaga Riš, Smjadovo).

⁵¹ Idem, în *BIAB*, XXII, 1959, p. 363 (Todoriceane); XXVIII, 1965, p. 248—249 (Krepost).

⁵² A. Kerényi, în *NumK* XL, 1941, p. 19—22.

⁵³ H. Nubar, în *Dacia*, N.S., VIII, 1963, p. 244.

⁵⁴ Cf. nota 51, Todoriceane.

⁵⁵ T. Gerasimov, în *BIAB*, XXV, 1962, p. 230, 236 (Edinakovci).

⁵⁶ Cf. nota 48; I. I. Russu, în *ActaMN*, IV, 1967, p. 85—106; D. Tudor, *OIR*³, p. 139—152.

⁵⁷ D. Tudor, *Sucidava* ..., p. 62.

Toate acestea contravin constatării: „Tot Sucidava a dat pînă acum cele mai variate și numeroase monede de aramă emise de monetăriile orașelor grecești »autonome«”⁵⁸, căci știm din literatură că la Sucidava s-au găsit 35⁵⁹ de monede bătute în orașele grecești. La acestea se mai adaugă descoperiri la care nu ni se indică numărul pieselor, dar nu credem că ele le-ar putea egala pe cele de la Orlea⁶⁰. Inferioritatea, în sec. II—III e.n., din punctul de vedere al descoperirilor monetare, a stațiunii vamale de la Sucidava, cu o dezvoltare „urbanistică” remarcabilă, față de așezarea mai modestă de la Orlea trebuie atribuită nu atît unei simple întîmplări (ca la Sarmizegetusa Ulpia Traiana)⁶¹, cît mai degrabă faptului că existența podului de la Orlea și lipsa unui pod la Sucidava în sec. II—III e.n. impunea tuturor comercianților care veneau din părțile sud-estice ale imperiului în Dacia să treacă pe aici și astfel s-a înfiripat și dezvoltat unul din cele mai importante tîrguri la nordul Dunării.

Comercianții aduceau la Orlea obiecte de lux ca: fibule, aplici, *terra sigillata*, diferite podoabe, sticlărie, uleiuri, vin etc.⁶². În schimbul acestor produse și al monedelor, orientalii cumpărau produse agricole și animale. Localnicii, la rîndul lor, se foloseau de monede nu numai pentru cumpărarea unor obiecte de lux, ci și pentru achiziționarea de diferite produse de uz practic, unele confecționate chiar aici. Dintre meșterii locali este cunoscut Marcus Martinus B⁶³ și un oarecare Lucius⁶⁴.

După retragerea aureliană, pînă la Constantin cel Mare, numărul monedelor este și în această localitate, ca și în restul fostei provincii Dacia, extrem de mic⁶⁵. Îndată ce începe reconstruirea unora dintre fortificațiile de pe malul nordic al Dunării sub Constantin cel Mare, monedele reapar ca în toate așezările din sudul Daciei⁶⁶, dar această așezare rămîne acum mult în urma celei de la Sucidava, de unde ne sînt cunoscute 5 tezaure constituite în perioada dintre Constantin cel Mare și Theodosius II⁶⁷, precum și un număr considerabil de descoperiri izolate.⁶⁸ În stadiul actual al documentării noastre, se constată că monedele constantiniene (175 de bu-

⁵⁸ D. Tudor, *OltR*³, p. 125.

⁵⁹ I. Winkler, *op.cit.*, tabelul, nr. 31.

⁶⁰ B. Mitrea, în *SCIV*, cf. nota 43.

⁶¹ I. Winkler, *ActaMN*, II, 1965, p. 237, nota 87.

⁶² D. Tudor, *OltR*, p. 25, 236; Idem, *Sucidava* ..., p. 61—63.

⁶³ Idem, *OltR*³, p. 147, 541, nr. 471.

⁶⁴ Idem, *op.cit.*, p. 541, nr. 475.

⁶⁵ D. Protase, *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismaticei*, București, 1966, p. 184—187.

⁶⁶ D. Tudor, *Sucidava* ..., p. 78—104; idem, *OltR*³, p. 425—442; D. Protase, *op.cit.*, p. 187—189.

⁶⁷ D. Tudor, *OltR*³, p. 126; B. Mitrea, în *SCIV*, XX, 1, 1969, p. 167, nr. 35, nr. 36; G. Poenaru-Bordea și V. Barbu, în *Dacia*, N.S. XIV, 1970, p. 251—296, publică cu un vast comentariu aceste tezaure.

⁶⁸ Cf. nota 43; D. Tudor, *OltR*³, p. 442; bibliografia descoperirilor izolate fiind foarte vastă, trimitem numai la cea dată de D. Tudor, *OltR*³, p. 475, I. 3. Multe dintre monedele găsite la Celei nu sînt încă publicate, dar ele sînt înregistrate la cabinetul numismatic al Institutului arheologic din București și la Muzeul de istorie din Caracal. Nepublicate sînt și monedele găsite în ultimele campanii de săpături; *Dacia*, N.S., XIV, 1970, p. 286—288.

căți emise între 306—361) le depășesc pe toate celelalte prin media lor anuală de 3,18; trebuie să precizăm însă că această medie relativ mare nu indică o ascensiune economică, deoarece valoarea monedei s-a schimbat cu totul în secolul al IV-lea față de secolele II—III. Semnificativ este faptul că nu avem nici o monedă de aur de argint, iar dintre cele de bronz predomină nominalele cele mai mici, *folles* și *centenionalis*. Avînd în vedere că un sesterț cîntărea în secolul al II-lea 27 de grame, cei 10 sesterți (tabelul 2) de la Antoninus Pius ar echivala cu valoarea a 114 de folles (2,27 grame) datînd dintre anii 328—335 e.n.

Începînd cu Constantius Gallus pînă la Honorius circulația monetară e ca și inexistentă; numărul monedelor ce revine perioadei de domnie a cîte unui împărat oscilează între 1—7 (vezi tabelul 3). Ceramica și obiectele de metal descoperite la Orlea, databile în secolul al IV-lea,⁶⁹ indică, la fel ca și monedele, o restrîngere a așezării romane, ce își continuă existența în condițiile unei economii modeste în care schimbul în natură cîștigă din ce în ce teren⁷⁰.

În secolul al VI-lea, cînd expansiunea bizantină presează din nou teritoriile din nordul Dunării, reapar și în această așezare monedele de bronz; cu moneda lui Mauricius Tiberius se întreprinde la Orlea, ca și în multe alte așezări din Dacia sudică, pătrunderea emisiunilor bizantine⁷¹. Nu ne este cunoscută din Orlea nici o monedă emisă între secolele VII—IX. Singura piesă databilă în acest timp, o fibulă digitată, poate să aparțină secolului al VII-lea⁷², dar și secolului al VI-lea⁷³ sau secolului al V-lea e.n.⁷⁴, așa încît ea singură nu poate constitui o dovadă concludentă a continuității în secolul al VII-lea.

Emisiunile bizantine ale secolelor X—XI sînt foarte slab reprezentate în descoperirile orlene (tabelul 3⁷⁵).

Prin bogăția materialului numismatic și a vestigiilor de altă natură (inscripții, ceramică, obiecte de metal etc), din epoca bronzului, hallstattiană, Latène, precum și din epocile romană și prefeudală, așezarea de pe malul Dunării și a lacului Potelu prezintă un interes deosebit pentru aprecierea rolului jucat de așezările de acest tip în viața economică a Daciei.

IUDITA WINKLER și CONST. BĂLOI

⁶⁹ Păstrate în colecția muzeului local.

⁷⁰ Em. Condurachi, *Problema schimbului în natură și a schimbului în bani în imperiul roman în sec. IV—V e.n.*, în *AUB*, 9, 1957, p. 15—26.

⁷¹ D. Tudor, *Sucidava* ..., p. 105—107.

⁷² D. Tudor, *OltR*, p. 460.

⁷³ *IstRom*, I, p. 735.

⁷⁴ M. Nica, în *SCIV*, XXI, 2, 1970, p. 327—329.

⁷⁵ Catalogul monedelor antice păstrate în Muzeul comunal Orlea va fi publicat în *ActaMN*, IX, 1972.

DER MÜNZUMLAUF IN DEN ANTIKEN NIEDERLASSUNGEN AUF DEM GEMEINDEGEBIET VON ORLEA

(Zusammenfassung)

Es werden die Münzfunde aus der Gemeinde Orlea und Umgebung erörtert. Nach ihrer Prägungszeit wurden die Münzen in fünf Gruppen eingeteilt (siehe Tabelle 1-3): auf die dakische Periode entfallen 58 Stück; es sind dies Typen von ausserhalb der dakischen Grenzen, was auf einen regen Tausch hindeutet.

Die Blüte der Niederlassung fällt in die Römerzeit. Die 349 bestimmbaren Münzen, zusammen mit den sehr abgegriffenen Stücken, stellen ein Drittel der Funde aus Apulum dar (Anm. 32) und übertreffen an Zahl die aus Histria bekannten Münzen (Anm. 35). Die Entwicklung des Handelsplatzes nördlich der Donau verläuft in auf- und absteigender Linie, mit Höhepunkten unter Antoninus Pius, Septimius Severus und Severus Alexander. Die erhöhte Münzzahl unter Gordianus III. bedeutet nicht einen wirtschaftlichen Anstieg, sondern bloss einen Preiswandel (Anm. 37—38). Von den gesamten Münzprägungen der griechischen Städte entfallen die meisten auf die Regierungszeit des Severus Alexander; darunter wieder überwiegen die Ausgaben der Stadt Nicaea (siehe Katalog). Dies dürfte auf die Ankunft einer grösseren Gruppe bithynischer Kaufleute in Orlea zurückzuführen sein, denn im Süden der Donau erscheinen nicaeische Münzen in ganz geringer Zahl (Anm. 52—55).

Die Tätigkeit der Handelsleute aus Moesia Inferior, Thrakien und Kleinasien darf nicht nach der geringen Anzahl griechischer, ins 2. Jh.u.Z. datierbarer Münzen gewertet werden, denn um diese Zeit bringen die aus Italien oder anderen römischen Provinzen kommenden Händler Silber- oder Bronzemünzen aus den Offizinen Roms mit sich (Anm. 57). Im 3. Jh.u.Z., als sich die Zahl der Bronzemünzen verringert, ihr Wert hingegen steigt, beginnen griechische Prägungen im Gebiet nördlich der Donau häufiger zu werden (siehe S. 164 und Tafel I—IV). Die von den Römern erbaute Donaubrücke zwang den aus dem Südosten des Reiches nach Dazien kommenden Kaufleuten diesen Weg auf, so dass sich hier einer der wichtigsten Handelsplätze nördlich der Donau entwickelte.

Nach der Aufgabe Daziens unter Aurelian sinkt die Münzzahl auf ein Minimum ab (Anm. 65), doch steigt sie wieder unter Constantin d.Gr., wie überall in den Siedlungen Süddaziens (Anm. 66, Tabelle 3 und Katalog). Von Constantius Gallus bis Honorius kann man kaum von einem Münzumlauf sprechen, denn die Münzzahl, die auf die Regierungszeit der einzelnen Kaiser entfällt, schwankt zwischen 1—7 Stück (Tabelle 3). Im 6. Jh. erscheinen, infolge der byzantinischen Expansion nördlich der Donau, auch in Orlea wieder Bronzemünzen und verschwinden — wie auch in anderen Niederlassungen des südlichen Dazien — unter Mauricius Tiberius (Anm. 71). Die Prägungen des 10. und 11. Jhs. sind nur durch drei Münzen vertreten (Tabelle 3).

Durch das reiche numismatische, sowie archäologische Material (Inschriften, Tonware, Metallgegenstände u.a.) gewinnt die an den Ufern der Donau und des Potelu-Sees gelegene Niederlassung besondere Bedeutung für die Bewertung der Rolle, die derartige Siedlungen im Wirtschaftsleben Daziens spielten. (Der Münzkatalog wird in Acta Musei Napocensis IX/1972 veröffentlicht werden.)